

יחיאל שוקרון

אנא, קשוט את עצמך תחילה! "לא חווריתו – לא צהריתו"

כל מורה ומחנך נדרש, מעצם מהות תפקידו, להיות בקי, בקיאות עמוקה, בחומר שהוא מוסר לתלמידיו ולגלות רגישות ואחריות כלפי הערכת התנהגות תלמידיו. קטע מן סוגיה, המובאת בקידושין (לא, ע"א) יאלפנו דעת להועיל:

"רב חנן ורב ענן הוו שקלי ואזלי באורחא, חזיהו לההוא גברא דקא זרע זרעים בהדי הדדי א"ל ניתי מר נשמתי. א"ל לא חווריתו.

ותו! חזיהו לההוא גברא דקא זרע חיטי ושעורי בי גופני. א"ל ניתי מר נשמתי. א"ל לא צהריתו! לא קיימא לך כרבי יאשיה דאמר עד שיזרע חטה ושעורה וחרצן במפולת יד!"

תרגום הקטע: רב חנן ורב ענן היו מהלכים בדרך, ראו אדם שזרע זרעים (מין בשאינו מינו ביחד). פנה האחד לחברו ואמר לו: "אדוני, בוא ונטיל עליו נידוי!" (כי עבר על דברי סופרים, האוסרים כלאים אף בחוץ לארץ). ענה לו חברו: "אתה לא בקי בהלכות כלאים!" (הלא, לכל הדעות, כלאים, בחוץ לארץ, מותר!).

ושבו מקרה שני: ראו אדם שזרע חיטים ושעורים בין גפנים. פנה האחד לחברו ואמר: "אדוני בוא ונטיל עליו נידוי!" ענה לו חברו: (בביטוי אחר: "לא צהריתו" (במקום "לא חווריתו") פירושו: "אין הלכות כלאים צוהרות ומאירות לך, הלא אנחנו סוברים כרי יאשיה דאמר עד שיזרע חיטה ושעורה וחרצן במפולת יד". (זאת אומרת, שהוא יעבור על איסור רק כשלקחם מעורבבים ביחד, גרעיני חיטה וגרעיני שעורה וחרצנים ומפזר אותם בתנופה אחת על פני השדה).

רב ענן, תלמידו של שמואל, היה מדייני העיר נהרדעא וחברם של רב הונא ורב נחמן. מסופר על חסידותו ועל זהירותו בכבוד שבת. האגדה יודעת לספר שאליו הנביא היה רגיל לבוא אליו ולמד עמו את הספר תנא דבי אליהו על שני חלקיו. רב נחמן בן יעקב [ולא רב חנן, לפי גירסת הרי"ף] אמורא בבלי מפורסם בדור השני והשלישי. עיקר תורתו קיבל מפי שמואל. אחרי שנעשה "חתנא דבי נשיאה" נתמנה לדיין והוא הוכר לדיין מומחה על ידי כל.

נוכחנו אפוא שרב נחמן דחה את הפניה של רב ענן לנידוי האיש במקרה הראשון בביטוי "לא חווריתו", ובמקרה השני בביטוי "לא צהריתו". במקרה הראשון, "לא חווריתו" - לא ברורה לך ההלכה, עצם ההלכה. במקרה השני, "לא צהריתו" - לא ברורה לך ההלכה בוודאות כשמש בצהרים! הלא, קיימת מחלוקת בעניין הזה ואנחנו

סוברים כרב יאשיהו. אין, אם כך, מקום לנדות אותו. המסקנה הכללית המשתמעת מן הסוגיה הזאת: זהירות! אין להיחפז ולהגיב, כל עוד לא ברור לנו, בוודאות גמורה, כשמש בצהרים. לפנינו הנה: דו שיח של הארזים: רב נחמן ורב ענן, מבחירי הדיינים של תקופת התלמוד. מי יתן ויילמד לקח לאזובי הקיר - המורים והמחנכים של תקופתנו.

במקרה הראשון, בהגיבו על הצעתו של רב ענן לנדות את האיש, ביטל רב נחמן, את כל העניין מעיקרו. אתה לא בקי בהלכות כלאים! והצעתו נפלה מאליה, כחסרת ערך. רב ענן, מתוך להיטותו ללמד לקח לאיש שעבר על דברי סופרים ולתקנת הרבים מיהר להציע את העונש המרבי, הנידוי, עונש חמור (הרחקת האיש מן קהל ישראל לשלושים יום). אכן מצד ההלכה - יש לנדות אותו כדברי הרמב"ם בהלכות תלמוד תורה: "המזלזל בדבר אחד מדברי סופרים, מנדין אותו". היא הנותנת. אם עונש חמור, אז משנה זהירות. קודם כל, לברר את העניין עד תומו, בחינת "יודרשת היטב והנה אמת נכון הדבר...".

זאת ועוד, וכי לא נדרשים אנו לברר תחילה, להזהיר לפני הפעולה, ואולי נזיפה וגערה יספיקו. ואולי האדם הזה, האיכר הזה, אינו מצוי בארבע אמות של ההלכה ולא שמע כלל על ההלכה הזאת, והוא בגדר שוגג. אם רב ענן לא ידע (והוא, תפקידו מחייב אותו, יותר מאחר לדעת) חייא מנין? יש, לפני כל, לשים את הדגש על "חזוריתו". חוסר בקיאות, הפוסל אותו מלדון את חברו לכף חובה.

במקרה השני, רב ענן, לא נתפס באי ידיעה, אלא נעלמה ממנו שקיימת מחלקת בנידון, או לא סבר כרב יאשיהו. "לא צהריתו". למרות שהייתה הצדקת-מה להצעתו, רב נחמן דחה אותו בביטוי "לא צהריתו". הידיעה אינה שלמה, נהג בזהירות כך משתמע. רב נחמן נהג בטקט רב והשאיר את העניין בפסים האקדמאיים. כבוד חברו במקומו מונח.

רב נחמן מביע את התנגדותו להצעת חברו בצורה נייטראלית, כביכול. הוא לא מתייחס כלל וכלל להצעת הנידוי, אלא בטון נמוך קובל על חוסר הידיעה. בזה הוא מרמז: לפני שבאים לפסוק, להטיל עונש, לייסר בשר ודם שנברא בצלם, יש להיות בקי, מומחה. המומחיות היא הנותנת את הסמכות המוסרית החוקית. כל זמן ד"לא חזוריתו" וד"לא צהריתו"! אין מה לדרוש מאחרים, אין מה לבוא בטענות לאחרים, אין מה לצוות לאחרים ולפגוע בהם, לא פיזית, ולא נפשית, או חברתית. אם הדבר אינו ברור לך כשמש בצהרים אל תהין לפעול.

ובהקשר זה, ואין בכוונתנו לפגוע בארזים אלא לתקנת "אזובי הקיר", רצוי להבליט ההבדל בין גולם לחכם. הגולם שעדיין לא הגיע "להשלמת תיקונו המלא" הוא ברשות ידיעותיו והן מכתובות לו את צעדיו. החכם, "שנגמרה צורתו" והגיע לשכלולו, ידיעותיו ברשותו, הוא שולט בהם והוא מנצלן לעת מצוא. יתירה מזו, ידיעותיו מתמזגות בתוכו והופכות לחלק מאישיותו. הוא בר דעת מעולה ולא סתם בעל ידיעות, אלא הידיעות מעובדות ומנוסחות ונושאות את חותמו האישי.

והנה, לעומת שני המקרים שהוזכרו, מקרה שלישי הבא להדגים התנהגות כדבעי

המבוססת על ידיעה מחוורת, ברורה כשמש:

"רבינא הוה יתיב קמיה דרב אשי, חזייה להווא גברא דקא
אסר ליה לחמריה בצינתא בשבתא. רמא ביה קלא ולא אשגח
ביה. א"ל: ליהוי האי גברא בשמתא. א"ל: כי האי גוונא מי
מתחזא כאפקרותא?" (עירובין סג, ע"א).

תרגום הקטע: רבינא שהיה תלמיד חבר של רב אשי (בדור השישי לאמוראי בבל) היה יושב לפני רב אשי. ראה אדם אחד שהיה קושר את חמורו בדקל בשבת. (מלאכה האסורה מדרבנן משום שבות). גער בו רבינא. אבל אותו אדם לא שם לגערתו, הזהרתו לא פעלה. אז אמר לו: יהיה אותו האיש בנידוי. אמר רבינא לרב אשי: במקרה כזה האם זה נראה (כלומר, העובדה שהוריתי בנוכחותך, ללא נטילת רשות ממך) כחוצפה? אמר לו רב אשי: אין חכמה ואין תבונה ואין עצה לנגד ה' (משלי כ"א, ל).

רב אשי הרגיע אותו שאמנם עשה מה שצריך היה לעשות. כי במקום שיש בו חילול השם, אין חולקין כבוד לרב. כאן הייתה ידיעה ברורה, כאן הייתה הזהרה. כאן הייתה הסכמה, אמנם, הסכמה לאחר מעשה של חברו. רבינא טרח להעמיד לשבט בקורת של חברו את פעולתו ורצה לשכנע את עצמו שאכן נהג כהלכה, הן בהטלת נידוי על האיש והן על נקיטת הפעולה האמורה ללא נטילת רשות מרבו - חברו. ואכן רב אשי הרגיע אותו באופן מלא.

כאן הייתה אזהרה ועם זאת לא נקט בהטלת נידוי לפני שהזהיר את הברנש, לפי הכלל הידוע: "אין עונשין אם אין מזהירים תחילה (סנהדרין נד, ע"א). אולי הוא עשה בשוגג. אולי הוא לא ידע את ההלכה וסביר להניח, אם מדובר בהדיוט, שהוא לא ידע אותה. רבינא גער בו והברנש המשיך בפעולתו. אז, ורק אז, הטיל עליו הנידוי. אין דופי בהתנהגותו של רבינא.

מכאן מודעה רבה למורים ולמחנכים בישראל, תרתי משמע:

א אני, מורה, ששייך ל"אזובי הקיר". הבקאות הנדרשת ממני רחבה מני ים. למרות רצוני העז לדייק במשנתי, משנתי לוקה בחסר. אולם מה כי תלינו עלי? לעתים, גם גדולים ממני טועים! על כן ועל אחת כמה וכמה, שיש ללמוד, יש לעמול. יגעת ומצאת-תאמין. הבקאות היא פרי עמל. יש ללמוד ענוה, אולי יש סדק בבקאות ובידיעת החומר, על כן, אין להיחפז ולפסול באופן קיצוני. המתנינות, הזהירות, שהן נובעות מהענוה צריכות לשמש נר לרגלינו בבואנו להעריך ידיעתו של תלמיד והתנהגותו, בבואנו לחרוץ גורלו של תלמיד. "הווי מתונים בדין" ("מתון מתון, ארבע מאות זווי שוויא"). לעיין היטב ובישוב הדעת בפרטי הדברים כדי לדון דין אמת.

ב לא לדון יחידי. יש לשתף גורמים הבאים במגע עם הילד, המכירים את הילד, מהיבט שונה, במסגרת מקצועם. יש להתייעץ. ואם יש לקבל החלטה, אין לקבל אותה אלא במסגרת ישיבת צוות בינמקצועית. ההחלטה תהיה אז בדרך המיצוע, שקולה, אוביקטיבית, מתונה, יעילה, שאינה עלולה להזיק לילד בעתיד, המבטיחה תהליך חינוכי משקם בלי לפגוע, אלא באופן מינימאלי בחזרות החיים שלו. להתרחק מן

הקיצוני ומן המירבי ולתור אחר האופטימאלי.

מסקנה נוספת המתבקשת מן הסוגיה הנ"ל: יש לנהוג בטקט כלפי הילד. המושג ט ק ט דורש הסבר, הטקט, במובנו המושאל הכללי מצביע על "אינטואיציה בטוחה ועדינה של מה שצריך לעשות או לומר כדי לא לפגוע או לצער את הזולת". הטקט הפדגוגי יהיה, איפוא, האינטואיציה העדינה, "הכשרון למצוא במקרים ממשיים, לאלתר ובבטחון, את הטיפול הנאות, למצוא מיד את האמצעים המספיקים ולהפעילם ביד בטוחה", בהתחשב בכל מקרה, בתפיסת הסיטואציה ובהרגשת מצבו הנפשי של החניך באותו רגע, במטרה לחשוך מן הילד פגיעה או צער מיותר. אכן, יש לכבד את הילד, באשר הוא יצור אנושי הנברא בצלם. אפילו תינוק בן יומו ראוי לכבוד. לא כעס, לא לעג, לא עוקצנות, לא זלזול, כל אלו תגובות פסולות. הוא לא כחומר ביד היוצר. הוא לא קנין פרטי. אין לי בעלות עליו. יש לי אחריות עליו. על כן, המחנך, צריך להתחשב בו ובטמון בו, בעכשו ובמחר שלו, לשוות לנגד עיניו רגישותו ושברירותו ויחד עם זה מוטלת עליו החובה לכוון אותו בכיוון הרצוי, לקרוא את הצופן שלו ולפעול בהתאם.

יש, אם כן, למצוא את האיזון העדין בין הדרישות המכבידות הנ"ל: לעשות הפעולה הנכונה, הנחוצה, בזמן הנכון, בדרך הנכונה, נקיה מספיחים מיותרים. לזה נקרא טקט פדגוגי. פעולה הכרחית ומספיקה, טפופה, הדורשת איפוק, חסכון במילים וברגשות. הטקט, לא רק ישיג את מטרתו, אלא יעלה את קרנו של המורה בעיני תלמידיו וכתוצאה מכך, מזין את עצמו ומגביר את הצלחת חינוכו של הילד.

מכאן מוסר השכל למחנך, אב, רב, מורה:

- א) לבדוק בדיקה יסודית, אם אני, המחנך עשיתי, כדבעי, כל המוטל עלי לעשות.
- ב) ואז, רק אז, לבוא בדרישות צודקות ונחוצות לחניך.
- ג) אם נעשה מעשה חמור שמחייב תגובה, אין להגיב בצורה קיצונית כל עוד לא מוצו בסבלנות, כל ההליכים האחרים האפשריים. ומדוע בכלל, להגיב בצורה קיצונית בתחום החינוך!!